

Journal of PTF

દુરસ્થ શિક્ષણમાં એમ.એ. એજ્યુકેશનના અભ્યાસનું સમીક્ષાત્મક અચ્યુતન

ડૉ. ભાવેશ રાવલ

આચાર્યશ્રી,

શ્રી મહાવીર વિદ્યામંદિર ટ્રસ્ટ બી.એડ. કોલેજ, પાંડેસારા, સુરત
મો. ૯૪૨૮૦૨૦૧૬૮

ਕੁਝ ਸਾਰੇ

ચાવીરુપ શબ્દો: ફરસ્થ શિક્ષણ

Journal of Youngish Teachers' Interaction Forum

ISSN 2395-6437

ISSUE: 10 Oct-Dec : 2017

પ્રસ્તાવના

વર્તમાન સમયમાં વ્યાવસાયિક વ્યક્તિએ વ્યવસાયની સાથોસાથ વિકસનું છે. પદોળતિ, કારકિર્દી સંતોષ માટે વધુ અભ્યાસ જરૂરી છે. જેમાં સંસ્થામાં નિયમિત જવાની બાબત અડચણારૂપ બાબત છે. આ મુશ્કેલીનો ઉકેલ એટલે દૂરસ્થ શિક્ષણ કે ખૂલ્ટી વિદ્યાપીઠ. દૂરસ્થ શિક્ષણ એટલે Distance education or Distance learning is the education of students who may not always be physically present at a school courses that are conducted are either hybrid, blended or 100% instruction.

સીમ્પી(૨૦૧૫)ના અધ્યયનમાં દૂરસ્થ શિક્ષણમાં વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ દરમાન માર્ગદર્શન, વિષયવસ્તુ, યુનિવર્સિટી સાથેના સંકલન, માધ્યમ જેવી સમસ્યાઓનો સામનો કરે છે તેવા તારણ પ્રાપ્ત થયા હતા. Attri (૨૦૧૨) માં રજુ કરેલ સંશોધનપત્રમાં દૂરસ્થ શિક્ષણમાં આવનારા પ્રશ્નો રજુ કરતાં અધ્યયન સામગ્રીના સ્વરૂપ, બહુમાધ્યમ પ્રત્યાયનનો અભાવ, આવનારા પ્રશ્નો રજુ કરતાં અધ્યયન સામગ્રીના સ્વરૂપ, બહુમાધ્યમ પ્રત્યાયનનો અભાવ, સામાજિક અધ્યયન સંદર્ભના સૂચનોનો અભાવ, શિક્ષક તરફથી પ્રતિપોષણનો અભાવ, આંતરરિક્ષાનો અભાવ, મદદ અને સેવાનો અભાવ, તાતીમનો અભાવ, શિક્ષકની હાજરીના પ્રશ્નો, ગુણવત્તા અને સમાજમાં પદવીનું નીચું સ્થાન, સંકીર્ણ પ્રોસેસ અને જડ નિયમો, દૂરસ્થ શિક્ષણની ભૂમિકાનો ખોટો ખ્યાલ, મૂલ્યાંકન, ફેફલીનો સહયોગ જેવી બાબતે વિવિધ સમસ્યાઓનો ઉલ્લેખ કરી ઉપાયો દર્શાવ્યા હતા.

દૂરસ્થ શિક્ષણની વ્યવસ્થામાં અભ્યાસ કરનાર સત્ર સમય, હાજરી, સાહિત્ય, માર્ગદર્શન, સ્વાધ્યાય, કેન્દ્ર, પ્રક્રિયા, વિશેષ કલાસીસ જેવી બાબતોમાં વિશેષ લાભ મેળવે છે. તો કેટલીક વ્યવસ્થાઓ અને પ્રારૂપ સબંધિત સમસ્યાઓનો સામનો કરતા હોય છે. આ બંને પાસાં આવરી લઇ પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં જેણ વિશ્વભારતી, લાડનું ના દૂરસ્થ શિક્ષણ કાર્યક્રમ અંતર્ગત એમ.એ. એજ્યુકેશનનો અભ્યાસ કરનારા અનુસ્નાતકોની અનુભૂતિની સમીક્ષા કરવામાં આવી હતી.

અભ્યાસના હેતુઓ

પ્રસ્તુત અભ્યાસના મુખ્ય હેતુઓ નીચે મુજબ હતા.

- દૂરસ્થ શિક્ષણ અંતર્ગત થનારા લાભ જાણવા.
- દૂરસ્થ શિક્ષણમાં અધ્યયન દરમ્યાન થનારી મુશ્કેલીઓ જાણવી.
- દૂરસ્થ શિક્ષણને કાર્યક્ષમ બનાવવા સૂચનો કરવા.

અભ્યાસના પ્રશ્નો

પ્રસ્તુત અભ્યાસના મુખ્ય પ્રશ્નો નીચે મુજબ હતા.

- દૂરસ્થ શિક્ષણ અંતર્ગત થનારા લાભ કયા કયા છે?
- દૂરસ્થ શિક્ષણમાં અધ્યયન દરમ્યાન થનારી મુશ્કેલીઓ કઈ કઈ છે?
- દૂરસ્થ શિક્ષણને કાર્યક્ષમ બનાવવા શું કરી શકાય?

મહત્વ

- અધ્યયનકર્તાઓને નડતી સમસ્યાઓ જાણી શકાશે.
- કાર્યક્રમની ગુણવત્તા સુધારવા પગલાં લઈ શકાશે.
- દૂરસ્થ શિક્ષણ કાર્યક્રમની અસરકારકતા વધશે.
- વધુ અર્થપૂર્ણ કાચોથી વિદ્યાર્થીઓના અનુભવો બહેતર બનાવી શકાશે.

સંશોધનનું સીમાંકન

- પ્રસ્તુત અભ્યાસ જૈન વિશ્વભારતી, લાડનું ના દૂરસ્થ શિક્ષણ કાર્યક્રમ અંતર્ગત એમ.એ. એજ્યુકેશનનો અભ્યાસ કરતા સુરત કેન્દ્રના વિદ્યાર્થીઓ પૂરતો સીમિત હતો.
- નમૂના તરીકે વર્ષ: ૨૦૧૩-'૧૪, ૨૦૧૪-'૧૫ અને ૨૦૧૫-'૧૬ કુલ ૩૦ વિદ્યાર્થીઓને
 - સમાવ્યા હતાં.
 - સંશોધન ઉપકરણ તરીકે સ્વ-અનુભવ કથન, મુલાકાત નોંધ, ઓળખયાદીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

વ્યાપવિશ અને નમૂના પસંદગી

જૈન વિશ્વભારતી, લાડનું ના દૂરસ્થ શિક્ષણ કાર્યક્રમ અંતર્ગત એમ.એ. એજ્યુકેશનનો અભ્યાસ કરતા સુરત કેન્દ્રના ૩૦ વિદ્યાર્થીઓને સહેતુક નમૂના પસંદગીની રીતે અભ્યાસ હેઠળ આવરી લીધા હતા.

સંશોધન પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત સંશોધન વર્ણનાત્મક સંશોધન પદ્ધતિએ હાથ ધરાયું હતું. જેમાં સર્વેક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું.

ઉપકરણની પસંદગી અને સંરચના

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં જૈન વિશ્વભારતી, લાડનું ના ફરસ્થ શિક્ષણ કાર્યક્રમ અંતર્ગત એમ.એ. એજયુકેશનનો અભ્યાસ કરતા સુરત કેન્દ્રના વિદ્યાર્થીઓની અનુભૂતિને આધારે કાર્યક્રમની સમીક્ષા કરવાની હોવાથી પ્રારંભમાં મુલાકાત અને સ્વાનુભવ કથનને આધારે ઓળખયાદી તૈયાર કરી હતી. ઓળખયાદીમાં ફરસ્થ શિક્ષણ કાર્યક્રમને લગતી ઉકેટને લગતી કુલ 30 બાબતોનો સમાવેશ કર્યો હતો.

માહિતી એકત્રીકરણની રીત

નિયત ઉપકરણની રચના બાદ શૈક્ષણિક વર્ષના બીજા સત્રમાં ૫ મી મે થી ૧૫ મી મે, ૨૦૧૫ સુધીમાં માહિતીનું એકત્રીકરણ કરવામાં આવ્યું. નમૂના અંતર્ગત પસંદ વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી સંશોધકે સાયુજ્ય સ્થાપી જાતે માહિતી પ્રાપ્ત કરી હતી.

માહિતી વિશ્લેષણની રીત

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં મુલાકાત અને સ્વાનુભવ કથનમાં પ્રાપ્ત ગુણાત્મક માહિતીને આધારે ઓળખયાદીનું ઘડતર કરવામાં આવ્યું હતું. માહિતીનું વિશ્લેષણ વર્ણનાત્મક આંકડાશાસ્ત્ર દ્વારા કર્યું હતું. જેમાં પ્રાપ્ત પ્રતિભાવના આધારે આવૃત્તિ અને ટકાવારી શોધી હતી.

સારાંશ-૧

ઓળખયાદી પર પ્રાપ્ત માહિતીનું વિશ્લેષણ

ક્રમ	વિદ્યાર્થીની અનુભૂતિ	એ	ના
પરીક્ષા સંબંધિત			
૧.	પરીક્ષા સંબંધિત માહિતીની સમયસર જાણકારી મળે છે.	૧૨ (૪૦.૦૦)	૧૮ (૫૦.૦૦)
૨.	પરીક્ષાના પ્રવેશપત્રો સમયસર પ્રાપ્ત થાય છે.	૧૩ (૪૩.૩૩)	૧૭ (૫૬.૬૭)

૩.	પરીક્ષાના ગુણ પત્રક સમયસર મળે છે.	૧૦ (33.33)	૨૦ (55.57)
૪.	પરીક્ષામા હિન્દી માધ્યમને લીધે સમસ્યારૂપ બને છે.	૨૪ (40.00)	૦૫ (20.00)
સત્ત્રીય કાર્ય સંબંધિત			
૫.	સત્ત્રીય કાર્ય લખવામાં મુશ્કેલી પડે છે.	૨૨ (73.33)	૦૮ (25.57)
૬.	સત્ત્રીયકાર્ય માટે પૂરતો સમય મળે છે.	૧૦ (33.33)	૨૦ (55.57)
૭.	સત્ત્રીયકાર્ય વારંવાર લખાવવામાં આવે છે.	૦૫ (15.57)	૨૫ (43.33)
યુનિવર્સિટી સંબંધિત			
૮.	યુનિવર્સિટી પાઠ્યકમ સંબંધિત સમસ્યાઓનું નિરાનય અને નિરાકરણ થાય છે.	૧૦ (33.33)	૨૦ (55.57)
૯.	યુનિવર્સિટીના અધિકારીઓ વિષય અંગેની સમસ્યાઓ સાંભળી ચોગ્ય માર્ગદર્શન કરે છે.	૧૩ (43.33)	૧૭ (45.57)
૧૦.	સ્વ-અધ્યયન કરતી વેળાએ પાઠ્યકમ અને વિષયને સમજવા સંબંધી મુશ્કેલીઓ અંગે કઈ વ્યવસ્થા છે.	૦૦ (0.00)	૩૦ (100.00)
૧૧.	આ યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કર્યાનો આપને આનંદ છે.	૧૫ (43.33)	૧૪ (45.57)
૧૨.	સંશોધનકાર્યની મંજુરી માટે યુનિવર્સિટી પર વધુ નિર્ભર રહેવું પડે છે.	૩૦ (100.00)	૦૦ (0.00)
૧૩.	યુનિવર્સિટી કાર્યક્રોત્રમાં જ પરીક્ષાના નિયમે અભ્યાસ પૂર્ણ કરવો મુશ્કેલ બનાવ્યો છે.	૨૫ (43.33)	૦૪ (15.57)
પાઠ્યકમ સંબંધિત			
૧૪.	પાઠ્યકમ સંબંધિત સામગ્રી સમયસર પ્રાપ્ત થાય છે.	૨૧ (70.00)	૦૬ (30.00)

૧૫.	વિષય સામગ્રીની ભાષા સરળ છે.	૧૧ (૩૬.૬૭)	૧૯ (૫૩.૩૩)
૧૬.	વિષય સામગ્રીના સ્વાધ્યાયથી સમજ પડે છે.	૧૩ (૪૩.૩૩)	૧૭ (૪૬.૬૭)

કો-ઓર્ડિનેટર સંબંધિત

૧૭.	યુનિવર્સિટી કો-ઓર્ડિનેટર આપની સમસ્યાઓનું ત્વરિત સમાધાન કરે છે.	૧૨ (૪૦.૦૦)	૧૮ (૫૦.૦૦)
૧૮.	કો-ઓર્ડિનેટર યુનિવર્સિટી સંબંધિત સૂચનાઓ સમયસર પહોંચાડે છે.	૧૯ (૫૩.૩૩)	૧૧ (૩૬.૬૭)
૧૯.	કો-ઓર્ડિનેટરનો વ્યવહાર સહૃદયતાપૂર્ણ છે.	૧૫ (૪૩.૩૩)	૧૪ (૪૬.૬૭)

માર્ગદર્શક સંબંધિત

૨૦.	કેન્દ્રાભાસનના માર્ગદર્શક સરળતાથી મળી જાય છે.	૧૦ (૩૩.૩૩)	૨૦ (૫૬.૬૭)
૨૧.	સંશોધન વિષય નક્કી કરવામાં વિશેષ સમય જાય છે.	૨૨ (૭૩.૩૩)	૦૮ (૨૬.૬૭)
૨૨.	સૈધ્યાંતિક જ્ઞાન ઓછું હોવાથી સંશોધનને ન્યાય આપી શકતો નથી.	૨૭ (૬૦.૦૦)	૦૩ (૧૦.૦૦)
૨૩.	માર્ગદર્શક શોધકાર્યમાં પૂરી મદદ કરે છે.	૧૨ (૪૦.૦૦)	૧૮ (૫૦.૦૦)
૨૪.	માર્ગદર્શક શોધકાર્યના માર્ગદર્શન માટે ઘડક ખવડાવે છે.	૧૭ (૪૬.૬૭)	૧૩ (૪૩.૩૩)
૨૫.	અહેવાલ તૈયાર કરવા ખૂબજ ખર્ચાળ છે.	૨૨ (૭૩.૩૩)	૦૮ (૨૬.૬૭)

વિશિસ્ત કલાસીસ સંબંધિત

૨૬.	પાઠ્યકમ સંબંધિત કલાસીસની ગુણવત્તાથી સંતુસ્ટ છે.	૦૮ (૨૬.૬૭)	૨૨ (૭૩.૩૩)
૨૭.	કલાસીસમાં અધ્યાપકો સમયસર આવે છે.	૧૬ (૫૩.૩૩)	૧૧ (૩૬.૬૭)
૨૮.	કલાસીસમાં અધ્યાપકો વિષય સંબંધિત સમસ્યાઓનું નિરાકરણ કરે છે.	૧૨ (૪૦.૦૦)	૧૮ (૫૦.૦૦)
૨૯.	કલાસીસમાં સંખ્યા ઓછી હોવાથી અધ્યયન વાતાવરણ જામતું નથી.	૨૦ (૫૫.૬૭)	૧૦ (૩૩.૩૩)
૩૦.	અધ્યાપકો વિષય તજજ્ઞતા ધરાવે છે.	૨૦ (૫૫.૬૭)	૧૦ (૩૩.૩૩)

- કૌસમાં દર્શાવેલ અંક ટકાવારી દર્શાવે છે.

સંશોધનના તારણો

દૂરસ્થ શિક્ષાણ જૈન વિશ્વભારતી, લાડનુંના એમ.એ. એજ્યુકેશન અધ્યાસકમમાં જોડાયેલા વિદ્યાર્થીઓની અનુભૂતિના આધારે સંદર્ભે પ્રાપ્ત થયેલી માહિતીના અંકશાસીય પૃથક્કરણ અને તેના અર્થધટન પર આધારિત મુખ્ય તારણો નીચે પ્રમાણે છે:

પરીક્ષા સંબંધિત

- પરીક્ષા સંબંધિત માહિતીની સમયસર જાણકારી મળતી નથી.
- પરીક્ષાના પ્રવેશપત્રો સમયસર પ્રાપ્ત થતી નથી.
- પરીક્ષાના ગુણ પત્રક સમયસર મળતા નથી.
- પરીક્ષામા હિન્દી માધ્યમને લીધે સમસ્યારૂપ બને છે

સત્રીય કાર્ય સંબંધિત

- સત્રીય કાર્ય લખવામાં મુશ્કેલી પડે છે
- સત્રીયકાર્ય માટે પૂરતો સમય મળતો નથી. છે
- સત્રીયકાર્ય વારંવાર લખાવવામાં આવતા નથી.

યુનિવર્સિટી સંબંધિત

- યુનિવર્સિટી પાઠ્યકમ સંબંધિત સમસ્યાઓનું નિદાન અને નિરાકરણ થતું નથી.

- યુનિવર્સિટીના અધિકારીઓ વિષય અંગેની સમસ્યાઓ સાંભળી યોગ્ય માર્ગદર્શન કરવમાં કયારેક વિલંબ કરે છે
- સ્વ-અધ્યયન કરતી વેળાએ પાઠ્યકમ અને વિષયને સમજવા સંબંધી મુશ્કેલીઓ અંગે કોઈ વ્યવસ્થા નથી.
- યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કર્યાનો વિદ્યાર્થીઓને આનંદ છે.
- સંશોધનકાર્યની મંજુરી માટે યુનિવર્સિટી પર વધુ નિર્ભર રહેણું પડે છે.
- યુનિવર્સિટી કાર્યક્રેત્રમાં જ પરીક્ષાના નિયમે અભ્યાસ પૂર્ણ કરવો મુશ્કેલ બનાવ્યો છે.

પાઠ્યકમ સંબંધિત

- પાઠ્યકમ સંબંધિત સામગ્રી સમયસર પ્રાપ્ત થાય છે.
- વિષય સામગ્રીની ભાષા કઠીન છે.
- વિષય સામગ્રીના સ્વાધ્યાયથી સમજ પડતી નથી.

કો-ઓર્ડિનેટર સંબંધિત

- યુનિવર્સિટી કો-ઓર્ડિનેટર આપની સમસ્યાઓનું તરિત સમાધાન કરતા નથી.
- કો-ઓર્ડિનેટર યુનિવર્સિટી સંબંધિત સૂચનાઓ સમયસર પહોંચાડે છે.
- કો-ઓર્ડિનેટરનો વ્યવહાર સહદ્યતાપૂર્ણ છે.

માર્ગદર્શક સંબંધિત

- ડાયરેશનના માર્ગદર્શક સરળતાથી મળતા નથી.
- સંશોધન વિષય નક્કી કરવામાં વિશેષ સમય જાય છે.
- સૈધાંતિક જ્ઞાન ઓછું હોવાથી સંશોધનને ન્યાય આપી શકાતો નથી
- માર્ગદર્શક શોધકાર્યમાં પૂરી મદદ કરતા નથી.
- માર્ગદર્શક શોધકાર્યના માર્ગદર્શન માટે ઘક્કા ખવડાવે છે.
- અહેવાલ તૈયાર કરવા ખૂબજ ખર્ચાળ છે.

વિશિષ્ટ કલાસીસ સંબંધિત

- પાઠ્યકમ સંબંધિત કલાસીસની ગુણવત્તાથી સંતુસ્ટ નથી.
- કલાસીસમાં અધ્યાપકો સમયસર આવે છે.
- કલાસીસમાં અધ્યાપકો વિષય સંબંધિત સમસ્યાઓનું નિરાકરણ કરતા નથી.

- કલાસીસમાં સંખ્યા ઓઇછી હોવાથી અધ્યયન વાતાવરણ જામતું નથી.
- અધ્યાપકો વિષય તજશીતા ધરાવે છે.

શૈક્ષણિક ફિલિતાર્થો

પરીક્ષા સંબંધિત

પરીક્ષા સંબંધિત માહિતીની સમયસર જાણકારી આપવી જોઈએ. તેમજ પ્રવેશપત્રો અને ગુણપત્રકો ઝડપથી મળે તેવી વ્યવસ્થા ગોઠવવી જોઈએ. હિન્દી ઉપરાંત અન્ય માધ્યમના વિકલ્પ સંદર્ભ વિચારી શકાય.

સત્રીય કાર્ય સંબંધિત

સત્રીય કાર્ય માટે પૂરતો સમય આપવો જોઈએ. તેમજ લખવામાં મુશ્કેલી પડે ત્યાં માર્ગદર્શનની વ્યવસ્થા ગોઠવી શકાય.

યુનિવર્સિટી સંબંધિત

યુનિવર્સિટી પાઠ્યકમ સંબંધિત સમસ્યાઓ જાણી તેનું નિરાકરણ કરવું જોઈએ. અધિકારીઓએ વિષય અંગેની સમસ્યાઓ સાંભળી ત્વરિત યોગ્ય માર્ગદર્શન પ્રુદ્ધ પાડવું જોઈએ. સ્વ-અધ્યયન કરતી વેળાએ પાઠ્યકમ અને વિષયને સમજવા સંબંધી મુશ્કેલીઓના નિવારણ માટે એક અલગ વ્યવસ્થા કરી શકાય બીજા રાજ્યમાંથી આવતા વિદ્યાર્થીઓ માટે જરૂરી વ્યવસ્થાઓ કરવી જોઈએ.

પાઠ્યકમ સંબંધિત

વિષય સામગ્રીની ભાષા સરળ બનાવી શકાય.

કો-ઓર્ડિનેટર સંબંધિત

યુનિવર્સિટીના કો-ઓર્ડિનેટરે વિદ્યાર્થીઓની સમસ્યાઓનું ત્વરિત સમાધાન કરવું જોઈએ.

માર્ગદર્શક સંબંધિત

ડેઝરટેશનના માર્ગદર્શન માટે એક કરતા વધારે માર્ગદર્શકોને કાર્યમાં જોડી શકાય. વિષય નક્કી કરવામાં સ્વતંત્રતા આપવી જોઈએ જેથી સમય બચે. વિદ્યાર્થીઓ સંશોધનનું પાયાનું સૈધાંતિક જ્ઞાન મેળવે પછી જ ડેઝરટેશનનું કાર્ય સોપવું. માર્ગદર્શકે માર્ગદર્શન માટે વારંવાર ધક્કા ન ખવડાવવા અને બને તેટલો ઓછો ખર્ચ થાય તે પ્રકારે કાર્ય કરાવવું જોઈએ.

વિશિસ્ટ કલાસીસ સંબંધિત

પાઠ્યકમ સંબંધિત કલાસીસની ગુણવત્તા સુધારવા ચોગ્ય અધ્યાપકોની પસંદગી કરવી જોઈએ. અભ્યાસ કરતાં દરેક વિદ્યાર્થીને હાજર રહેવા ફરજ પાડવી. કલાસીસમાં અધ્યાપકો દ્વારા વિષયવસ્તુ શીખવવાને બદલે વિદ્યાર્થીઓની વિષય સંબંધિત સમસ્યાઓ જાણી તેનું નિરાકરણ કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ.

સંદર્ભસુચિ

દેસાઈ, કે. જી. અને શાહ, જે.એચ.(૨૦૦૦). 'સંશોધન અને પદ્ધતિઓ' અમદાવાદ:યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ.

દેસાઈ, કે., શાહ, જે. એચ. અને શાહ, આર. પી., (૧૯૮૪). 'શૈક્ષણિક પરિભાષા અને વિભાવના', અમદાવાદ:યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ.

શાહ, ડી. બી. (૨૦૦૮). 'શૈક્ષણિક સંશોધન(ડિશાદર્શન)' અમદાવાદ:પ્રમુખ પ્રકાશન.

'શિક્ષણની રાષ્ટ્રીય નીતિ-૧૯૮૫' અમદાવાદ:રાજ્ય શિક્ષણ ભવન.

સિન્પી.એમ.(૨૦૧૫). જૈન વિશ્વભારતી, લાડનૂ કે એમ.એ. એન્યુકેશન કે અભ્યાસ અંતર્ગત આનેવાલી સમસ્યાઓ કા અધ્યયન. અપ્રકાશિત લઘુશોધ નિબંધ. લાડનૂ. રાજ્યસ્થાન.

Attri.A.K. Distance education: problems and solutions. *International Journal of Behavioral Social and ...*, 2012 ijobsms.in

www.monostercrawler.com